

## ATATÜRK DÜŞÜNÜNÜN ÖZÜNDEKİ TEMEL ÖGELER

Prof. Bahri SAVCI

### G İ R İ Ő :

Atatürkçülük bir devrimciliktir. Atatürk ile, çağının koşulları içinde tarihin Türk toplumuna getirdiği birikimler içinde yapılmıő bir devrimle karőılaőırız. Bu devrim, Türk tarihinin Türk toplumuna getirdiği birikimler içinde Türk toplumunu bir değişmeye uğrattığı için bir devrimdir, bir Türk devrimidir.

Değişme, kimi yönlerinde çok açık seçik ve kesindir. Kimi yönlerinde, bir gereğin —Türk toplumunu belli bir yönde geliőtirerek deđiőtirme gereğinin— deyimi olarak, kimi emperatiflerin (zorunlukların) sıralanarak belirtilmesi halindedir. Kimi yönlerinde, bu emperatiflerin ilk uygulamalarına başlama ve yürütmedir. Ve tüm anlamıyla söylemek gerekirse bu devrim Türk toplumunun; bilimde-sanatta-kültürde-düşünde-siyasada-yönetimde-ve tüm davranışlarda, top yekün ekonomide, içinde bulunduğu çağ dışı etkenlerden, bağlardan serbest kılmak için çağ ortamına getirmek için bilimin ve lâik kültür ve yaşamın kuracağı geleceğe yönelmeyi olanaklı kılmak için deđiőtirmedir, değişmeye açık tutmadır. Böyle bir deđiőtmenin prensiplerini koymadır, eylem ve iőlemlerine giriőmedir. Geleceğin gerçeği, yani bilime uygun eylem ve iőlemlerini aramacılıktır.

Deđiőtirme, deđiőtme; halife-sultanlık siyasa sistemini ve onun zorunlu olarak taőıdđı içerdiği “hakimiyeti şahsiye” yöntemini tavsiye etmede kesindir. Onun yerine lâik ulusal eğemenlik siyasa sistemini ve onun zorunlu olarak doğurduğu Cumhuriyet yasasını ve onun halkçı yöntemini getirmede açık ve seçiktir. Halkı, siyasada serbest kılarak lâik siyasanın sahibi haline getirmenin ön koşulu ve tabandaki dayanağı olarak sosyal iliőkilerde de ve ekonomide de serbest kılma-da, çağdaş refaha kavuőturmada uyulacak emperatifleri, bu devrenin prensipleri olarak sıralanmıőtır. Bunlar, Türklerin ve Türkiye'nin düşünde-yaőamda-davranıőtta lâik-özgür-us'cu bir üslup kurmasını; böylece halkın refahını verecek bir ekonomi ve sosyal ilişkiler kurma yolu ve yöntemi bulmasını; her Őeyi çok yönlü bir demokratik süreç içinde arayıp uygulamasını veren, gösteren ilkeler ve bu ilkelere uygun

uygulamalar-uyarmalar-yürütmeler olmuştur. Geleceği, bilimsel ve gerçekçi yoldan arayıp, gerçekleştirmeciliğe açık bulunma olmuştur.

Burada bilimsel bir saptama gerekirse denebilirki : Atatürkçü devrimcilikte siyasal yapı değişmesi kesindir, bitirilmiştir. Sosyal yapı değişmesine gelince; burada, bu değişmenin felsefi ve sosyal düşün halindeki yönetici ilkeleri, amaçlar olarak düşünülünce, bunların adları bellidir. Bu değişme bir çerçeve halinde düşünülünce bunlar esnek kasnaklar halinde gösterilmiştir. Değişme, içerikler halinde düşünülünce de bu da reel olarak içinde yaşanan koşulların pragmatik-ampirik bir açıdan yapılan analizleri ile bulunmaya ve uygulanmaya bırakılmıştır.

Böylece, Atatürkçülük, yani Atatürkçü devrimcilik, örneğin, Aristokrasinin ayrıcalıklarına karşı bir burjuva sınıfının serbestlik-eşitlik-siyasal güç isteme ideolojisi gibi bir resmi ve katı ideolojiye dayanma gereksinmesi duymamaktadır. Bunun gibi, burjuvanın ayrıcalıklarına karşı bir işçi sınıfının üstünlük ve tekelini isteme ideolojisi gibi bir başka resmîlik ve katılık da göstermemektedir.

Ama Atatürk devrimciliği, gene de bir kökten değişmeyi istemektedir, aramaktadır, ve buna da girişmiştir. Bunu, resmi, katı, tekeli bir ideoloji ile arayıp yapmamaktadır. O bir yönetici (müdür) düşünceden kalkmaktadır. Bir ilkeler demeti kurmaktadır. Bir müdür düşünceden çıkan bu ilkeler demetini kimi yerde kesin bir içerik ile deyimlemektedir. Kimi yerde, koşulların getireceği zorunlara ve olanaklara dayalı olarak, ama gene de temel düşünün çizgisi içinde tutarak onları şimdiki ve gelecekteki gereksinimleri karşılayacak bir esneklik içinde tutmaktadır.

Atatürkçülüğün yönetici (müdür) düşünüyü, felsefi açıdan, felsefi yönü ile bütün kavramalarda ve açıklamalarda bilime dayanmadır. Bu yönetici düşün; sosyal açıdan ve yönü ile, Türk insanını —içinde yaşadığı grubu ve sosyal katı ile— ve Türk toplumunu bütünü ile bir tasviye süzgecinden geçirerek, sosyal ve ekonomik açıdan çağdaşlaştırmadığıdır. Atatürkçülüğün siyasal açısına ve yönüne gelince, o da, insanın ve toplumun böyle bir değişmeye kavuşmasını çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını gerçekleştirmenin ön koşulu olarak siyasal prensibi ve yapıyı demokratize etmedir.

Bilim zihniyeti —sosyal ve ekonomik çağdaşlaşma— siyasal demokratizasyon demek olan bu yönetici-müdür düşün; müsbet bilimcilik-özgürlükçülük-laiklik-halkçılık-devletçilik ve sosyalcilik-ulusçuluk ve barışçılık-Cumhuriyetçilik-demokrasileşmecilik ilkelerinden kurulu bir demet ile çok yönlü düşün ve sosyal yapıya dayalı ve böyle bir dü-



şün yapı içinde halkçı-sosyal bir devrimcilik yaratır. Bu devrime bir yandan Atatürk devrimi, bir yandan Türk devrimi denir.

Gerçekten Atatürk devrimi ile Türk devrimi eş anlama gelmiştir. Atatürk ilkeleri, Türk devriminin ilkeleri olmuştur. Vak'a bir siyasal parti Atatürk tarafından kurulmuştur. O siyasal partinin "umdeleri" de Atatürk tarafından konulmuştur. O kanal ile, anayasal düzenlemelerde de yer almıştır bu umdeler... fakat bu durum bugün Atatürk ile bir tek partiyi tıpkılaştırmaya yol açmaz. Atatürk ilkeleri ile bu partinin umdelerini tıpkılaştırmak gerekmez hatta 1924 Anayasasının, bu umdeleri anayasal ilke düzeyine çıkarması da, Atatürk'ü 1924 ile tıpkılaştırır dondurmağa neden olmaz. Parti umdeleri, 1924'ün kimi anayasal ilkeleri, ancak Atatürk-Atatürkçülük-Türk devrimi sürecinin, tarihin belli evrelerdeki koşullara göre aranması gereken uslübu belirler. 1924'ün bu ilkeleri, ve o zaman onların uygulayıcısı olan o tek partinin arayışları ve görüşleri o evrenin koşulları içinde nerelelere ağırlık getirmesini belirten gereklerdir. Nitekim 1961 anayasasının felsefesi ilkeleri de; gene "Atatürk-Atatürkçülük-Türk devrimi süreci"nin, yeni dünyayı ve onun içinde Türkiye'yi nereye ve nasıl doğrulaştırmak (istikametlendirmek) gerektiğini belirten; bu işlemlere ağırlık vereceğini gösteren gerekler olarak sayılmaktadır. Çünkü ve öyleki, ikinci dünya savaşı sonu dünyası, şimdiye kadar görülenden başka yönlere kaymıştır. Nükleer Fizik-Katı Maddeler Fiziği çağı açılmıştır. Bu, klasik toplum ilişkilerine değişiklik getirmeye başlamıştır. Endüstrileşme çağı ileri derecede endüstrileşme evresine ulaşmıştır. Üretimin artması kendisine özgü yeni tüketim problemleri ve ilişkileri getiren toplumlar yaratma yoluna girmiştir. "İleri üretim-bol tüketim toplumları" doğmaya başlamıştır. Ve böyle toplumlarda eski biçim sınıf-parti-egemenliğin sahipliği-egemenliğin kullanım biçimi-ulus moral kişiliği-buna dayalı soyut demokrasi-bu demokrasi içinde "sayılı önemli yeri-sayının belirlediği irade ile formüle edilen hukuk" kavram ve kurumları aşılmıştır. Sınıf, ancak kendi üyelerinin durumları ile ilgilenen daha dar, daha kapalı ve bu yüzden siyasal erki (iktidarı) belirlemede daha kapalı bir kavram olmuştur. Ve böylece de demokrasiyi deyimlemede daha kapalı bir kurum sayılmaya başlanmıştır. Parti, ulusu bölümleyen bir çıkar grupmanı olmaktan çok demokrasiyi işletmede gerekli olan ikilemenin (düalitenin) bir ögesi rolünü oynayan bir varlık durumuna gelmiştir. Demokrasiyi işletmek için eskiden parlamento-hükümet ikiliği gerekli idi. Bir yanda yasama bir yanda yürütme, siyasal erkin, kendilerine düşen yetkilerini kullanarak denge kurarlar, birbirlerine frenler teşkil ederlerdi. Şimdi, parti denen olay parlamento-hükümet ikiliğini bozmuştur. Tersine meclis ile hükümet arasında bir tıpkılık yaratmıştır. Demokrasi ise siyasal

açından birbiri karşısında rol oynayan ağırlık teşkil eden iki öğeden kurulu bir ikilik bir ikileme gerektirir. İşte bu modern ikiliği de gene parti denen kurum sağlamaktadır. Bir yandan iktidarı, bir yandan muhalefeti oluşturarak... böylece "parti" ulusu bölümleyen bir çıkar grubu rolünün üstünde demokrasiyi işletme rolünü kazanmıştır. Ayrıca ulus moral kişiliği ancak teorilerde kalmıştır. Ulus moral kişiliğinin egemenliği temsilcileri yoluyla kullanılışının, bir demokratik görüntü altında, oligarşi hükümetleri ve oligarşi egemenlikleri yarattığı anlaşılmıştır. Halkın kendini kendisi için ve kendisi tarafından yönetilmesi soyutlamasının ancak bir soyut demokrasi kurabildiği ortaya çıkmıştır. Bu soyut demokrasi içindeki "çoğunluk"un, hemen hemen bir azınlıktan öteye geçemediği gerçeği belirmiştir. Hukukun da —parmak çokluğu yoluyla formülleşmeden öte kimi öğeleri düşünülmedikçe— ancak bu azınlığın da içindeki çok dar bir oligarşinin iradesi olmaktan yukarıya çıkıp, sosyal içerikli, sosyal adalet aracı olmak niteliği bir gerçek "hukuk düşünüşü" olamadığı görülmüştür. İşte bu gibi aşamalar aşılarak bu gibi aramalar yaparak bir yeni dünya varılmıştır.

Gerçekten gelişen tarihin türlü evrelerindeki bu gerekleri sağlıklı ve doğru olarak görebilmek, uygulayabilmek gerekir. Şimdi dünya ile-ri derecede bir endüstrileşmeye hızla girişmiş bir dünyadır. Burada bir yandan sınıfsal ilişkilerin nitelik değiştirmeye başladığı bir sosyal değişim doğrultusu ortaya çıkmıştır. İktidar-muhalefet bölünmeleri içinde belirtilen iradelerle, siyasal iktidara bir barışçı sınıfsal katkı getiren bir ilişkiler demeti getirilmeye uğraşılmaktadır. Burada keskin ve yok etmeye yönelik sınıfsal ilişkiler yerine; egemenliğin ayrıcalıklar elinde kalmasını önliyen bir ilişkiler getirilmeye uğraşılmaktadır. Bu yeni sınıfsal ilişkiler üslubu içinde bir sınıfsal iradenin kendini zorlaması, bir kenara konmak istenmektedir. Kimi kez iktidar, kimi kez muhalefet, bölünmeleri içinde belirtilen iradelerle siyasal iktidara, sınıflardan barışçı bir katkı aktaran bir katılma üslubu, bir katılma ilişkileri demeti kurulmaya çaba gösterilmektedir. Sınıflar, adeta bir barışçı demokrasinin siyasal iktidar olayını kurmada bir biri ile bütünleşmiş sayılmaktadır. Böyle barışçı bir demokrasinin siyasal iktidarına katılan sosyal bölümler haline gelmiştir, Siyasal Partiler. Böyle olmaktadır ki büyük kapitallerin içte ve yerli ilişkiler alanında sınıfsal sömürüler kurma ve bunu sürgit sürdürme olanağı zayıflamıştır. Bir yandan da kıtalar arası sömürü genişlemesinin dünyayı bir toptan yok etmeye götürdüğü anlaşılmaya başlanmıştır. Onun için ileri endüstrileşmenin getirdiği ve getireceği bol olanaklardan ve zenginliklerden yararlanılarak dışta uluslararası; içte de sosyal kategoriler arası bir bütünleşme doğrultusunda yürüme yolu açılmıştır.



Bütünleşmenin uluslararası yönünde her ulusun kendini kendi istediği gibi yönetme hakkı saklı tutularak dünya konseri (dünya uyumu) aranmaktadır. Bu konserin ciddi-sağlam —sürekli olması için de ileri üretim,— bol tüketim olanağını veren ileri endüstrileşme ile varlıkları boyuna artan ülkelerle böyle bir endüstrileşmeye olanak bulamadığı için yoksulluğu boyuna artan ülkeler arasındaki uçurumu kapatma fedakârlıklarına girişme sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bütünleşmenin iç yönünde de, yok edici bir ilişki doğrultusundan dönüp, kendi sosyal kategorisinin ayrıcalıklı azınlıklar egemenliğine kurban edilmeyeceğini görmekten gelen gruplar dayanışması yaratma zorunu ortaya çıkmaktadır.

Bir başka deyimle; uluslararası bütünleşme, uluslararası sömürü, tahakküm savaşlarını ve ilişkilerini bir yana itmektedir. Ulusal egoizmleri silme yolunu açmaktadır. Ulusları, kendi kişiliği ve bağımsızlığı içinde tutmaktadır. Ama başkalarını sömürmeye ya da başkaları tarafından sömürülmeye kendini kapamış bir uluslar konseri aranmaktadır. Ayrıca bu bütünleşme sömürüyü ve sömürülmeyi bir yana itmekle kalmamaktadır. Gelişmiş ülkeleri gelişmemiş ülkelerle kendi aralarındaki uçurumu kapamada fedakarlığa da itmektedir. Böylece bu konser her üyenin mutluluğunu daha realist yol vermenin kanıtlanması olmuştur. Böyle bir konserin de bir devletin ya da bir devletler grubunun mutlakiyeti ile kurulamayacağı anlaşılmıştır. Böyle bir konserin içinde sömürünün, tahakkümün, kuvvete dayalı üstünlüğün olmadığı bir uluslararası ilişkiler örgüleri ile kurulabileceği gerçeği ortaya çıkmıştır.

Ulusal alanda da ulusu oluşturan türlü bölümsel grupmanların, türlü sosyal kategorilerin, türlü sosyal kuvvetlerin tümünün birleşik amaçlar uğrunda birleşik hukuk idesi (düşünü) yolu ile birbiri ile sosyal olarak bütünleşmesinin ileri endüstri çağında ileri tüketim toplumu olanakları ile mutluluğa ve adalete ulaşma yolu olduğu kavranmıştır.

İşte böyle bir dünya içinde 1961 anayasası, dışta türlü gelişim durumları içinde bulunan ulusların arasındaki ilişkiler alanında; içte de, gene türlü gelişim düzeylerinde bulunan sosyal kategorilerin arasındaki bu bütünleşmeyi Atatürk süreci içinde gerçekleştirmenin hukuksal ve siyasal çerçevesi ve yolu olmuştur.

Öyleyse hem bir yandan modern dünyanın ileri derecede endüstrileşme ve olanaklaşma gelişim koşulları içinde; hem de öte yandan, bu dünya içindeki modern Türkiye'nin kentleşme ve sanayileşme yolu ile yapısal değişmelere uğrama koşulları içinde geçen, geçmekte

olan, geçecek olan bu bütünleşmesinin bütün gelişim evrelerindeki geçerli temel ilkelerini arama işine girişince Atatürk'e başvurmak gerekir.

Hem uluslararası bütünleşmenin, hem de ulusal bütünleşmenin neleri kesin olarak tavsiye edip neleri nereden getirdiğini ve getireceğini; neleri nasıl değiştirir bir bütünleşmenin ögesi olarak yeni ve değişik evrenin içinde bırakacağını, Atatürk düşününü ve bu düşünüyü işaret eden ilkelerin özünü kavramakla bulabiliriz. Öyleyse, Atatürk düşününün ve bu düşünüyü deyimleyen ilkelerin özü, bunların pratiğe ve uygulamaya yansımaları nedir?

### **Atatürk Düşününün Özünü Üzerine :**

Atatürk düşününün özünü, hem felsefi hem de sosyal ve siyasal alanlarda ele alıp belirtebiliriz.

#### **1 — Felsefi Alanda Atatürk Düşünü :**

Felsefi alanda Atatürk düşünüyü "bilim" kavramı üzerine dayanır. Bu, fenni müsbet bilimleri, sosyal bilimleri kapsayan ve geniş anlamıyla söz konusu olan bir kavramdır. Bilime, bilim zihniyetine göre, evreni, dünyayı, olayları kavramak ve anlamak için metafizik, teolojik kaynaklara gidilmemelidir, bilime gidilmelidir. Burada bilim metafizik-teolojik inançların üstünde entellektüel temel fikirlere dayanmaz. Profesör T. Timur'un belirttiği üzere bir analitik akım yolu ile, olayları yöneten kanunları bularak, toplumsal yöntemi bu analitik akım yolundan tanımaz. Bu bilim, ya da bilim zihniyeti metafizik-teolojik kaynaklara değil, doğanın ve fikir dünyasının lojiğine yönelik olduğu için laiktir. Yani siyasette-yönetimde-egitimde bir sözcük ile insanın ve toplumun tüm ilişkilerinde, hayat ve düzenlenen davranışlarında laiktir.

Felsefi alandaki bu Atatürk düşünüyü, laisizme-özgürlükçülüğe-müsbet bilimciliğe yol açar. Atatürkçülüğün bu ilkelerini doğurur.

O halde Atatürkçülük daha ilk ağızda ve temelinde; çağdaş uygarlık yaratıcısı olmak üzere müsbet bilimciliktir. Doğayı, fikir dünyasını analitik akıl ile tanıyıp toplumsal yöntemi bundan çıkarmaktır.

Atatürkçülük, aynı zamanda, bu müsbet bilimin boyutları içinde o boyutlara denk, paralel-eşit ölçüleri ile ve böyle bir zihniyetin yarattığı idrak genişliğinde olmak üzere özgürlükçülüktür. Bilime, bilim zihniyetine uyan bir husus; Türk insanının-toplumunun-bu toplumun türlü katlarının özgürlük hakkını meydana getirir. Özgürlük



hakkı, değindiği konuda, ait olduğu kişinin grubun-katın toplumun düşüncesine ve davranışına bilim zihniyetinin kabul edeceği boyutları getirir. O kadar genişliğe sahiptir. Sınırı, bilimin-bilim zihniyetinin sınırındır. Kişinin-grubun-sosyal katın-toplumun düşüncesinde ve davranışında; bilime, bilim zihniyetine uygun olana "evet" ancak uygun olmayana "hayır" denir. Bundan ötürü bilim olmayan, bilim zihniyetine girmeyen metafizik görüşler, ölçütler, boyutlar ile bilime dayalı uygar toplum modeline uymayan görüşler, ölçütler, boyutlar özgürlüğe sınır olamaz. Bilim idraki ile kurulmamış olan yöntem ile yönetsel kurallar nereden gelirse gelsin "keyfe dayalı", "indi-takdir" lerdir. Bunlar özgürlüğü ölçmeye, sınırlamaya, düzenlemeye yeterli değildir. Tersine aykırıdır.

Eğer bilim zihniyeti metafiziğe karşı olmak ise yani doğayı, insanı, eşyayı kavramada laik olmak ise, özgürlük de bilime uygun olanda serbestlik, genişlik ise, özgür olmak için ister istemez bilime dayanılacaktır. Yani lâik olunacaktır. Özgürlük ancak laiklik içinde gerçekleşebilir. Özgürlük, kişinin, grubun, toplumun düşünce ve davranışında bilime ve bilim zihniyetine uygunluğu gerektirince, kişinin-grubun-toplumun bu düşünce ve davranışında metafiziğin red edilmesi onun yerine bilimin getirilmesi gerekir. Bu, kişinin-grubun-toplumun düşünce ve davranışında metafizik dışılığının egemen olmasıdır. Yani laikliktir.

Laiklik insanı; hem kendi başına, hem grubu ile, hem de toplumu ile ve dolayısıyla toplumun siyasal örgütlenmesi olan devleti ile metafiziğin dışında bilimin içinde düşünceye ve davranışa ulaştırmaktır.

O halde Atatürkçülük kişisel-grupsal-toplumsal-devletsel düşünce ve davranışlarda metafizik dışı, bilim ve akıl içi kalmaktır. Yaşamı ve devleti bilim ve akıl kaynakları ile düzenlemektir; sadece devlet yaşamında değil kişisel ve toplumsal yaşayışın her yönünde bilim ve akli yol gösterici olarak saymaktır. Bunun için de din ve vicdan işini yalnızca kişinin kendisine bırakmak; ama onun toplum içindeki-toplum katı içindeki-devlet içindeki düşünce ve davranışlarına din kurallarını zorlamamaktır. İnsanı-grubunu-devletini de kişinin bireysel metafizik inançları yolunda eyleme işleme zorlamamaktadır. Demek ki yineliyerek söylemek gerekirse felsefi alanda Atatürk düşünüyü, yani Atatürkçülüğü;

a) Türk insanının, onun mensub olduğu grubun, toplum katının ve toplumunun en sonunda devletinin düşün ve davranış alanında, bilime, bilim zihniyetine sahip olmasıdır;

b) Türk insanının, grubunun, katının, bilime ve bilim zihniyetine uygun düşüncelerle davranışlara bir özgürlük hakkı olarak sahip olmasıdır; (ve bu özgürlük hakkının sınırlarının gene böyle bir bilim ve bilim zihniyeti sınırları içinde bulunmasıdır.)

c) Bunların sonucu olarak da düşün ve davranışların tümünden kurulu yaşam biçiminde, ve yaşamın siyasal olarak düzenlenmesi olan devlet eylem ve işlemlerinde bilim ve aklın kaynak olarak almaktır; Kişiyi ve grubunu, toplum katını her hangi bir metafizik kaynakla bağlanmaya zorlamaz iken; devletini de herhangi bir kişisel metafizik kaynak ve kural ile bağlamamak, böyle bir kuralın emrinde eylem ve işleme zorlamamaktır.

Bu alanda Atatürkçülük, yani laiklik : Kişiyi-grubunu-toplum katını-ve tüm toplumunu bir dine zorlamaz iken; herhangi bir din mensubunun din grubunun da devleti o din doğrultusunda eylem ve işleme madde yahut moral olarak zorlamamasıdır. Bunun içindir ki bir yandan din kişiye, onun bireysel vicdanına bırakılmıştır. Ve bu durum onun özgürlük hakkı olmuştur. Öte yandan da devlet, bir dine sahip olma ve onun hizmetinde bulunma zorunluluğundan kurtarılmıştır.

Bir başka deyimle bir yandan din ile devlet birbirinden ayrılarak devlet, din örgütünden ve kamu görevinden ayrı bir platforma oturtulmuştur. Bir yandan da kişi devlet tarafından ya da başkası tarafından belli bir dine bağlı kılınmaktan uzak tutulmuştur.

Devlet tarafından belli bir dine bağlanmayan, ve kendi metafizik inançlarını istediği gibi kurmak özgürlüğüne sahip olan kişi, kendi grubunu-toplum katını-tüm toplumunu-devletini de kendi dini ile bağlanmak zorunluluğu altına koyamaz. Başka kişilerden-grubundan-toplum katından-devletinden bunu isteyemez. Bu, devletin de devletsel eylem ve işlemlerinde bilime ve bilim zihniyetine bağlı kalması prensibine, bilim içinde bilim ölçüleri ile davranış gösterme özgürlüğüne sahip olma hakkına, yani Atatürkçülüğe aykırı düşer. Bu arada, bir din işleri örgütü bulunması dinin devlet prensibi olarak varlığını kabul anlamında değildir. Dinin bir devlet örgütü ile kamu görevi olarak kurulup geliştirilmesi de değildir. Tersine dinin; kişiyi-grubunu-toplum katını ve tüm toplumunu bilimin dışında, metafizikçiliğin içinde düşünceye davranışa zorlaması olayını gözetleyerek, özgürlüğün ege-men olması yolunda "bir zabıta"ya bağlama demektir. Atatürk'ün kendi zamanında Diyanet İşleri Reisliğine tanıdığı görev bundan bu sınırdan ibarettir. Atatürk çağdaşlaşma süreci içinde böyle düşünmese idi, kendisi de, boyuna, din hizmetleri kurup geliştirmeyi akıl etmez mi idi?